

Stavovi migranata o situaciji u Jugoslaviji i integraciji u Evropu – faktorska analiza

MILAN MESIĆ
Filozofski fakultet, Zagreb

UDK: 316.64:314
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 30. 06. 1990.

Ovo je dio izvještaja o empirijskom dijelu projekta »Vanjske migracije i društveni razvoj«, kojeg je autor proveo u Institutu za migracije i narodnosti s grupom suradnika. Uzorak čini 271 vanjski migrant prve generacije iz dviju izrazito vanjskomigracijskih općina kontinentalnog dijela Hrvatske, koje se međusobno razlikuju po razvijenosti. Anketiranje je obavljeno na terenu u nekoliko dana između Božića i Nove Godine 1989.

*U okviru upitnika konstruirane su dvije ljestvice stavova Likertovog tipa. Prva se odnosila na društveno političku situaciju u zemlji, a druga na evropsku integraciju i pitanje jugoslavenskog priključenja proširenom EEZ-u. Faktorska analiza izlučila je iz prve ljestvice 6 faktora. Analizirali smo i definirali tri tipa stavova: **optimistički, umjereno optimistički i pesimistički**. O jugoslavenskoj perspektivi uključivanja u Evropu ispitanici su se, pak, grupirali u tri orijentacije: **optimističko proevropsku, skeptike i pesimiste**. Na kraju napravljena je i regresijska analiza faktora s nezavisnim varijablama kao kriterijima. Poseban utjecaj na neke od faktora ustanovljen je za općinsko porijeklo ispitanika, spol, radni status, školsku spremu.*

Uvod

Anketno ispitivanje mišljenja i stavova vanjskih radnih migranata o njihovom migracijskom iskustvu, problemima povratka, društvenom razvoju domovine i pitanju integracije u Evropu, dio je srednjoročnog istraživačkog projekta (zadatka) **Vanjske migracije i društveni razvoj** provedenog u Institutu za migracije i narodnosti.(1) Upitnik je bio sastavljen od nekoliko baterija i pojedinačnih pitanja, te dvije ljestvice stavova Likertovog tipa. Ovdje raspravljamo odgovore ispitanika na tvrdnje o situaciji u Jugoslaviji i integraciji u Evropu, koji su poslužili za konstruiranje dviju skala stavova, odnosno faktorsku analizu.(2) Rezultati većeg dijela ove ankete dati su u izvještaju pod nazivom **Radni migranti i društveni razvoj — istraživanje u dvjema općinama**.(3)

Cijeli je projekt zamišljen dugoročno i u ovoj fazi empirijsko istraživanje bilo je ograničeno na dvije izrazito vanjskoemigracijske općine u kontinentalnom dijelu Hrvat-

ske, podjednako udaljene od Zagreba, ali bitno različite prema temeljnim parametrima razvijenosti.⁽⁴⁾ Moglo se, dakle, pretpostaviti (naša radna hipoteza) da su (vanjske) migracije u jednom općinskom (regionalnom) kontekstu djelovale kao poticajni, a u drugom ograničavajući faktor razvoja, ili barem da je u jednom slučaju (relativni) razvoj ostvaren usprkos (vanjskim) migracijama, a u drugom nije. Stoga je općina porijekla migranata uzeta kao jedna od ključnih nezavisnih varijabli anketnog ispitivanja, s pretpostavkom da može utjecati na stavove i mišljenja ispitanika. Naravno, nastojali smo utvrditi razlike u odgovorima i s obzirom na druga standardna obilježja naših respondenta, kao što su spol, dob, obrazovni nivo, radni status, godina odlaska u inozemstvo, zemlja rada.

Uzorak ispitanika planirali smo na razini od približno 5% ukupnog broja radnika na radu u inozemstvu, utvrđenog popisom 1981. Radi se isključivo o radnim migrantima prve generacije, kojih je u Slunju popisano 1303 i u Čakovcu 6468. Sa 56 ispitanika kvota uzorka za Slunj u potpunosti je ispunjena, dok smo u Čakovcu uspjeli anketirati oko 3.3% ukupne populacije, odnosno 215 ispitanika. Slabija posjeta migranata rodnom kraju u vrijeme božićnih praznika 1989. nego što smo očekivali osnovni je razlog ovog podbačaja u čakovečkom uzorku. Ispitivanje je zbog štednje kao i zbog konvencionalnosti, da u kućne posjete ne dođemo u vrijeme samih praznika, provodili u tri dana između Božića i Nove Godine 1989.

Uzorak nije slučajan. Izabrali smo prvo, uz općinska središta Čakovec i Slunj, nekoliko mjesnih zajednica s relativno većom proporcijom vanjskih migranata. ⁽⁵⁾ Uz usrdnu pomoć općinskih rukovodstava došli smo zatim u kontakt s mjesnim uredima preko kojih smo obično započeli prva anketiranja. Važno je napomenuti da su ispitanici ispunjavali upitnik uz pomoć istraživača-anketara, ali bez prisustva službenika mjesnog ureda. Dalje se do ispitanika dolazilo metodom »snježne grude« (snowball): pitali bismo ispitanike i druge mještane za njihove rođake, prijatelje i poznanike koji rade u inozemstvu a došli su za božićne praznike svojim kućama ili kućama svojih roditelja, prijatelja. Većina ispitivanja provedena je u privatnim kućama gdje smo zatekli ispitanike. Anketar ili anketarska ekipa na nekom terenu praktički je nastojala ispitati sve dostupne migrante u određenoj mjesnoj zajednici, a zatim je nastavljeno anketiranje u drugoj mjesnoj zajednici.

Bilo je, ali rijetko, slučajeva da su neki migranti odbili odgovarati na anketu, zbog svojih podozrenja prema njenom karakteru i namjeni. Primijećeno je da su žene teže pristajale na razgovor, tako da su relativno slabije zastupljene u uzorku. Dobar dio ispitanika pokazivao je jasnu nelagodu zbog termina – migranti, koji je kolokvijalno vezan uz političku emigraciju, te su ga oni doživljavali s negativnom konotacijom kakva je proizlazila iz dotadašnje oficijelne upotrebe ovog pojma, dok smo ga mi istraživači koristili kao **terminus tehnicus**.

U tabeli 1 prikazana je struktura uzorka prema glavnim nezavisnim varijablama.

Anketa je bila prilično opsežna. Obuhvaćala je 44 pitanja zatvorenog tipa i dvije skale stavova, koje ovdje analiziramo. Ispitivanje je prosječno trajalo četrdesetak minuta i zahtijevalo je veliku pažnju ispitanika i pomoć anketara. Osobitu poteškoću za dio ispitanika predstavljale su tvrdnje u našim ljestvicama jer da su poneke vrlo složene i delikatne, imajući u vidu društveno politički trenutak u kome je anketiranje provedeno. Osim toga neki su iskazi dati pozitivno a neki negativno, što je dodatno otežavalo smislene odgovore ispitanika. Zbog toga dio ispitanika relativno češće ne zauzima stav te od-

Tabela 1 **Struktura uzoraka – glavne zavisne varijable**

Općina	Spol	Dob	Zemlja rada
1. Slunj 57	1. m. 214	1. do 40 – 74	1. Njemačka – 211
2. Čakovec 214	2. ž. 56	2. od 41 – 197	2. druge – 59
Školska sprema		Godina odlaska u inozemstvo	
1. bez osnovne	40	1. do 1964.	6
2. osnovna	129	2. od 1965. do 1973.	242
3. zanat, srednja	100	3. od 1974.	22
Radni status	sadašnji	prijašnji	
1. tehničar, inženjer, liječnik	1	1	
2. predradnik, poslovođa	12	1	
3. samostalni obrtnik	0	1	
4. službenik	2	4	
5. KV radnik	93	79	
6. inter. kvalif./poljoprivrednik	69	81	
7. NKV radnik	87	55	
8. nezaposlen	4	42	
9. neki drugi	3	7	
N=271			

govara sa – ne znam, odnosno ne odgovara uopće. No, time smo istovremeno otežali njihovo jednostavno konformiranje u zauzimanju stavova u skladu s pretpostavljenim općeprihvaćenim orijentacijama.

U Tabeli 2 iznijeto je 17 tvrdnji. Ispitanicima je dato uobičajeno objašnjenje koje relativizira vrijednost svakog odgovora: Razni ljudi imaju različita mišljenja o situaciji u Jugoslaviji danas. U kojoj mjeri se Vi slažete s nekim od tih mišljenja koja ovdje navodimo. Označite znakom + stupanj slaganja ili neslaganja:

1. uopće se ne slažem
2. ne slažem se
3. ne znam, nisam o tome razmišljao
4. slažem se
5. u potpunosti se slažem

Brojevi u prvom redu predstavljaju apsolutne, a u drugom relativne frekvencije odgovora. Ispod 0 u Tabeli upisani su ispitanici bez odgovora.

Faktorska analiza

Za ekstrekciju latentnih dimenzija, primjenjena je, uz Guttman-Kaiserov kriterij, metoda glavnih komponenti. Bazične solucije podvrgnute su ortogonalnoj transformaciji uz Varimax kriterij te transformaciji u kose latentne pozicije primjenom Oblimin kriterija.

Uz prvu skalu dobili smo 6 faktora: Kongruence Varimax i Oblimin faktora pokazale su se vrlo visokim; ni za jedan faktor kongruenca nije manja od 0.987; najmanja ko-

Tablica 2 – Stavovi o društveno političkoj situaciji	1	2	4	5	3	0
1. U Jugoslaviji danas postoje zakonski i društveni uvjeti za privatno poduzetništvo	3 1.11	36 13.28	158 58.30	20 7.38	46 16.97	8 2.95
2. U Jugoslaviji danas postoje zakonski uvjeti, ali je društveno-politička situacija nesigurna za poduzetništvo	1 0.37	39 14.39	154 56.38	12 4.43	57 21.03	8 2.95
3. U Jugoslaviji danas postoje društveni uvjeti, ali zakoni nisu dovoljno jasni i ohrabrujući za privatno poduzetništvo	1 0.37	44 16.24	142 52.4	19 7.01	57 21.03	8 2.95
4. U ovoj općini postoje dobri uvjeti za privatno poduzetništvo	5 1.85	72 26.57	117 43.17	18 6.64	48 17.71	11 4.06
5. U Jugoslaviji je danas sigurno investirati novac u društveno poduzeće	37 13.65	126 46.49	36 13.28	6 2.21	57 21.03	9 3.32
6. U Jugoslaviji danas nije sigurno investirati novac u privatno poduzeće	6 2.21	93 34.32	104 38.38	11 4.06	48 17.71	9 3.32
7. U Jugoslaviji danas nije sigurno držati novac u bankama	19 7.01	117 43.17	87 32.10	10 3.69	27 9.96	11 4.06
8. Na privatne poduzetnike danas se u Jugoslaviji gleda kao na vrijedne ljude koji doprinose razvoju svoga kraja	3 1.11	57 21.03	154 56.83	11 4.06	36 13.28	10 3.69
9. Na privatne poduzetnike danas se u Jugoslaviji gleda kao na sumnjive ljude koji se neopravdano bogate iskorištavajući rad drugih	18 6.64	128 47.23	61 22.91	9 3.32	47 17.34	8 2.95
10. Sadašnja politička situacija u Jugoslaviji ne daje izgleda da će Vlada uspeti uvesti modernu tržišnu privredu	2 0.74	120 44.28	59 21.77	11 4.06	69 25.46	10 3.69
11. Privredna reforma koju vodi sadašnja Vlada ima šanse da u Jugoslaviji razvije modernu tržišnu privredu	0 0.0	19 7.01	174 64.21	16 5.90	54 19.93	8 2.95
12. Danas su u Jugoslaviji jače one političke snage koje se protive razvoju demokracije	8 2.95	107 39.48	41 15.13	7 2.58	98 36.16	10 3.69
13. Demokratski procesi u Jugoslaviji uskoro će dovesti do višepartijskog demokratskog sistema	0 0.0	20 7.38	145 53.51	25 9.23	72 26.57	9 3.32
14. Ako se nastave sadašnji politički sukobi Jugoslavija će se raspasti	17 6.27	71 26.20	93 34.32	15 5.54	65 23.99	10 3.69

16. Na migrante se danas u Jugoslaviji gleda kao na ljude koji mogu pomoći svojim kapitalom, radom i znanjem	2.58	20.66	128	14	51	15
	0	42	169	15	36	9
	0.0	15.50	62.36	5.54	13.28	3.32
17. Od migranata se danas u Jugoslaviji očekuju samo devize	14	103	101	14	30	9
	5.17	37.27	37.27	5.17	11.07	3.32

Tablica 3. – Stavovi o evropskoj integraciji

1. Pridruženje Jugoslavije Evropskoj ekonomskoj zajednici bilo bi dobro za ekonomski razvoj zemlje	1	0	150	94	17	9
	0.37	0.0	55.35	34.69	6.27	3.32
2. Pridruženje Jugoslavije Evropskoj ekonomskoj zajednici imalo bi i dobrih i loših strana za ekonomski razvoj zemlje	5	108	81	3	64	10
	1.85	39.85	29.89	1.11	23.62	3.69
3. Pridruženje Jugoslavije Evropskoj ekonomskoj zajednici ne bi bilo dobro za politički razvoj zemlje, jer evropski višepartijski sistem u višenacionalnoj zemlji ne bi mogao funkcionirati	22	131	23	5	80	10
	8.12	48.34	8.49	1.85	29.52	3.69
4. Regionalna suradnja kao što je Radna zajednica Alpe-Jadran najbolji je put za integraciju Jugoslavije u Evropi	1	2	139	28	90	11
	0.37	0.74	51.29	10.33	33.21	4.06
5. Uključivanje Jugoslavije u evropske integracijske procese potaknulo bi velika ulaganja migrantskog i stranog kapitala u našu zemlju	0	3	166	53	38	11
	0.0	1.11	61.25	19.56	14.02	4.06
6. Prikliučenje Jugoslavije Evropskoj ekonomskoj zajednici poboljšalo bi položaj i sigurnost jugoslavenskih migranata	2	14	145	72	28	10
	0.74	5.17	53.51	26.57	10.33	3.69
7. Prikliučenje Jugoslavije Evropskoj ekonomskoj zajednici dovelo bi do bržeg i masovnijeg povratka jugoslavenskih migranata	4	47	124	36	50	10
	1.48	17.34	45.76	13.28	18.45	3.69
8. Ulazak Jugoslavije u Evropsku ekonomsku zajednicu doveo bi do masovnog odlaska jugoslavenskih građana na rad u razvijene zemlje Zajednice	17	89	101	10	45	9
	6.27	32.84	37.27	3.69	16.61	3.32
9. Sadašnje ekonomske reforme i politički razvoj ubrzo će dovesti do zahtjeva Jugoslavije za ulazak u Evropsku ekonomsku zajednicu	0	21	155	9	77	9
	0.0	7.75	57.20	3.32	28.41	3.32
10. Sadašnja politička situacija ne daje izgleda da će se Jugoslavija stvarno uključiti u evropske integracijske procese	3	92	75	7	84	10
	1.11	33.95	27.68	2.58	31.0	3.69

relacija jednih i drugih faktora također nije ispod 0.985. Utvrđena je slijedeća razina pouzdanosti pojedinih faktora: Faktor I – 0.52; Faktor II – 0.44; Faktor III – 0.46; Faktor IV – 0.29; Faktor V – 0.15; Faktor VI – 0.56. Pouzdanost je relativno mala zbog kratkoće instrumenta, odnosno malog broja stavova u skali.

Analizirat ćemo samo faktore relativno zadovoljavajuće pouzdanosti koji istovremeno pokrivaju značajnije dijelove ukupne varijance. Ukupno je faktorima objašnjeno 56.5% varijance. Od toga: Faktor I – 33.1%; Faktor II – 18.6%; Faktor III – 13.5%, Faktor IV – 12.9; Faktor V – 11.8; Faktor VI – 10.6.

Svrstane po jačini vezanosti (korelaciji) u Faktor I ulaze ove tvrdnje:

Ako se nastave sadašnji politički sukobi, Jugoslavija će se raspasti	0.7277
U Jugoslaviji danas nije sigurno držati novac u bankama	0.5905
Sadašnja politička situacija u Jugoslaviji ne daje izgleda da će Vlada uspjeti uvesti modernu tržišnu privredu	0.5816
U ovoj općini postoje dobri uvjeti za privatno poduzetništvo	-0.5159
Privredna reforma koju vodi sadašnja Vlada ima šanse da u Jugoslaviji razvije modernu tržišnu privredu	-0.4364
Od migranata se danas u Jugoslaviji očekuju samo devize	0.3620
U Jugoslaviji danas postoje zakonski i društveni uvjeti za privatno poduzetništvo	-0.3186

Ono što, dakle, ponajviše povezuje prvu grupu naših ispitanika je njihov stav, dobiven kratkim boravkom u domovini i praćenjem dramatičnih vijesti o njoj u zemlji rada, o krajnjoj zaoštrenosti političkih sukoba na razini zemlje. Štoviše oni vjeruju da je realna mogućnost i raspada Jugoslavije, ukoliko se sukobi nastave, o čemu su, uostalom, u inozemstvu mogli čuti daleko prije, nego što se o tome počelo otvoreno govoriti u nas. Ne možemo, međutim, znati da li isti stav izražava strah i upozorenje da do razgradnje Jugoslavije doista ne bi došlo ili pak mirenje i prihvaćanje ove solucije kao jedinog rješenja prestanka nepomirljivih sukoba.

U isti faktor zatim se vežu, osrednjom jačinom, daljnja tri stava. Nesigurna politička situacija ne može biti stimulaturna za držanje novca u bankama. S time se, logično slažu i ovi ispitanici. No stupanj slaganja osjetno je manji nego s prethodnom tvrdnjom. To se može objasniti činjenicom da je dobar dio migranata i do sada držao barem dio svoje uštedevine u jugoslavenskim bankama, kao i ekonomskom i posebno deviznom politikom nove vlade, koja odudara od političke situacije. Ipak, oni ne vjeruju da će vlada u postojećoj političkoj situaciji uspjeti uvesti modernu tržišnu privredu. U istoj mjeri ova grupa odbacuje tvrdnju o dobrim uvjetima za privatno poduzetništvo u njihovim općinama. No razlika između stupnja slaganja s negativnim iskazom o jugoslaven-skoj situaciji i neslaganja s pozitivnim iskazom o mogućnostima poduzetništva u općini, sugerira nešto optimističniji stav o situaciji u općini nego u zemlji u cjelini.

Posljednja dva stava slabo su ali logično povezana s prvim faktorom. U prvom slučaju radi se o pozitivnom, a u drugom o negativnom smjeru veze.

Jednom riječju radi se o **pesimistima** glede društveno političke situacije u Jugoslaviji, perspektivama reformi i ulozi migranata u razvoju. Valja imati na umu da ova karakterizacija ne izražava neku stabilnu i trajnu vrijednosnu orijentaciju ove grupe ispitanika, nego njihovo viđenje situacije u zemlji pri vrhuncu posvemašnje društvene krize. Šteta što nismo imali kontrolnu grupu ne-migranata iz istih općina da bismo ustanovili jesu li među njima i u kojoj mjeri bili krajem 1989. rašireni pesimistički stavovi o istim pitanjima. U našem uzorku svaki treći migrant obuhvaćen je ovim faktorom (tačno: 33.1% ukupne varijance).

Faktor II. čine samo tri varijable od kojih dvije s vrlo jakim pozitivnom vezom (Pearsonov koeficijent korelacije). To su:

U Jugoslaviji danas postoje zakonski uvjeti, ali je društveno politička situacija nesigurna za poduzetništvo ($r = 0.76179$).

U Jugoslaviji danas postoje društveni uvjeti, ali zakoni nisu dovoljno jasni i ohrabrujući za privatno poduzetništvo ($r = 0.7506$).

Afirmativni odgovori na oba pitanja međusobno se isključuju i njihova se povezanost u faktor može objasniti nedovoljnim razumijevanjem pitanja od strane ispitanika ili bolje rečeno ispitanici ih nisu shvatili na isključivi način, kako smo očekivali. To je bilo utoliko teže, jer svaki iskaz sadrži dva suprotstavljena stava. Možemo jedino pretpostaviti da ispitanici misle da postoje (neki) opći zakonski uvjeti za privatno poduzetništvo, za razliku od prije, no istovremeno ti zakoni nisu dovoljno jasni i ohrabrujući. Stvari su, zapravo, u vrijeme ispitivanja, tako nekako i stajale, te je faktorska analiza i mogla prikazati izvjesnu formalnu nekonzistentnost u prihvaćanju različitih tvrdnji o istom pitanju, odnosno njihovu moguću reinterpetiranu, proturječnu povezanost.

Treća varijabla vezana je uz drugi faktor umjereno pozitivnom korelacijom (0.5864). Uvjereni da su ekonomske reforme već pokazale rezultate, time što su stvoreni društveni i zakonski uvjeti za poduzetništvo, isti ispitanici drže da će **demokratski procesi u Jugoslaviji uskoro dovesti do višepartijskog demokratskog sistema**. Treba se podsjetiti da u vrijeme kada dio naših respondenata prihvaća ovaj stav, perspektiva političkog pluralizma nikako nije bila izvjesna, kako to izgleda početkom lipnja 1990. dok pišem ovaj izvještaj.

Ukratko Faktor II. izlučuje jedan tip **umjereno optimističkih** pogleda migranata na poduzetničku i pluralističku političku perspektivu Jugoslavije krajem 1989. godine.

Oni smatraju da je došlo do zakonskih i društvenih promjena koje olakšavaju razvoj, do nedavno ugušenog privatnog poduzetništva, mada drže da je ovaj i dalje otežan nedovoljno stimulirajućim i jasnim zakonima i zategnutom političkom situacijom. Ipak umjereno vjeruju da će demokratski procesi dovesti do višepartijskog sistema, čime će i društvene pretpostavke tržišne ekonomije konačno biti ostvarene.

Treći faktor uključuje prvo dva afirmativna stava s relativno jačom korelacijom koji se odnose na današnje vrednovanje samih migranata u Jugoslaviji:

Na migrante se danas u Jugoslaviji gleda kao na ljude koji mogu pomoći svojim kapitalom, radom i znanjem ($r = 0.7578$).

Na migrante se danas u Jugoslaviji gleda bolje nego prije ($r = 0.7276$).

Ova grupa istovremeno vjeruje u perspektive privredne i političke reforme u domovini, prihvaćajući ponuđene tvrdnje:

Privredna reforma koju vodi sadašnja vlada ima šanse da u Jugoslaviji razvije modernu tržišnu privredu ($r = 0.5341$).

Demokratski procesi u Jugoslaviji uskoro će dovesti do višepartijskog demokratskog sistema ($r = 0.4047$).

Mada je korelacija ovih zadnjih stavova s faktorom slabija, riječ je o grupi optimista.

Slično optimističko viđenje situacije i perspektive društvenih, posebno privrednih, promjena dijeli i grupa povezana zadnjim faktorom VI. U njihovom fokusu, međutim, nalaze se poduzetnici uopće, umjesto migranata. Ističe se, dakle, u prvi plan stav da se **na privatne poduzetnike danas u Jugoslaviji gleda kao na vrijedne ljude koji doprinose razvoju svoga kraja** ($r = 0.7966$). Konsekventno na jednako rezolutan način odbija se suprotna tvrdnja da se **na privatne poduzetnike danas u Jugoslaviji gleda kao na sumnjive ljude koji se neopravdano bogate iskorištavajući rad drugih** ($r = -0.7607$). Zbog znanstvene korektnosti moramo reći da nije sigurno koliko su zapravo ispitanici izražavali svoj stav u odnosu na privatne poduzetnike, a koliko su doista uspjeli posredovati svoje viđenje aktualne jugoslavenske vrednote privatnog poduzetništva.

Ovaj faktor dalje počiva na odbacivanju negativne tvrdnje da **sadašnja politička situacija u Jugoslaviji ne daje izgleda da će vlada uspjeti uvesti modernu tržišnu privredu** ($r = -0.4907$). Nije, međutim, jasno zašto u isti klaster nije ušao pozitivni stav koji slijedi u ljestvici: **Privredna reforma koju vodi sadašnja vlada ima šanse da u Jugoslaviji razvije modernu tržišnu privredu** ($r=0.0766$). Ova nelogičnost, koja bi se mogla ustanoviti i kod drugih faktora da, naime, nisu uključili i neke druge varijable, što se moglo očekivati, upućuje na našu već izrečenu rezervu o izvjesnoj zbunjenosti ispitanika serijom kontradiktornih tvrdnji.

Druga ljestvica sastavljena je od različitih iskaza o evropskoj integraciji, pitanju priključenja naše zemlje EEZ-u i mogućim efektima integracije, posebno na jugoslavenske migrante same. Rekli smo: **U zadnje vrijeme mnogo se govori o integraciji u Evropskoj ekonomskoj zajednici, o Evropi bez granica 1992, o položaju migranata u evropskim zemljama. Koliko se slažete ili ne slažete s tvrdnjama koje ovdje navodimo?**

Na drugoj skali od deset tvrdnji izlučena su tri faktora kojima je objašnjeno 51% ukupne varijance. Udio varijance po faktorima: Faktor I – 27.2%; Faktor II – 12.8%; Faktor III – 11.3%.

Ortogonalnom projekcijom varijabli na oblimin faktore, dobili smo slijedeće korelacije varijabli, kao u Tabeli 4.

Faktor I obuhvaća prvo tri varijable sa relativno visokom korelacijom:

- V5. **Uključivanje Jugoslavije u evropske integracijske procese potaknulo bi velika ulaganja migrantskog i stranog kapitala u našu zemlju.**
- V6. **Priključenje Jugoslavije EEZ-u poboljšalo bi položaj i sigurnost jugoslavenskih migranata.**
- V1. **Pridruženje Jugoslavije EEZ-u bilo bi dobro za ekonomski razvoj zemlje.**

Tabela IV – ortogonalne projekcije varijabli na oblimin faktore

br. varijable	oblimin 1	oblimin 2	oblimin 3
V1	.6865	-.0716	-.2443
V2	-.0492	.5343	.5055
V3	-.4861	.2685	.3520
V4	.5792	-.4628	-.1060
V5	.7859	-.1200	-.1612
V6	.7373	.0800	.0922
V7	.3798	.3008	-.3709
V8	-.1117	-.0398	.8494
V9	.3963	-.4024	.2002
V10	-.0709	.7831	-.0613
Pouzdanost	0.6040	0.3174	0.2583

Komentar gotovo i nije potreban uz ovaj blok međusobno povezanih i konzistentnih stavova. Radi se o proevropskoj orijentaciji koja u eventualnom priključenju Jugoslavije vidi ponajprije neke pozitivne efekte za zemlju i same jugoslavenske migrante. Utoliko više što je krajem 1989. jugoslavenska oficijelna politika izgledala vrlo daleko od jasne orijentacije prema evropskoj integraciji u okviru EEZ-a, da ne govorimo o nepostojanju temeljnih pretpostavki da se takav zahtjev i načelno postavi. U vrijeme kad smo pripremali upitnik još su se vodile rasprave i čule obeshrabrujuće kritike Slovenije i Hrvatske, zbog tako benignog regionalnog oblika suradnje kao što je Radna zajednica »Alpe-Adrija«. Otuda i naša tvrdnja da je **regionalna suradnja kao što je Radna zajednica »Alpe-Jadran« najbolji put za integraciju Jugoslavije u Evropu**. To smo ponudili u smislu postupnog zaobilaznog puta u Evropu, očekujući da će radni migranti iz Hrvatske, zbog uključenosti ove Republike u Radnu zajednicu, tim stavom lakše (konformnije) izraziti svoju pretpostavljenu proevropsku orijentaciju. No, pokazalo se da je češće nego svaki četvrti migrant otvoreno proevropski orijentiran, što su izrazili visokim stupnjem slaganja s navedenim prethodnim stavovima. Umjereni stupanj pristajanja uz Alpe-Jadran soluciju može se, barem djelomično, objasniti činjenicom da dobar dio ispitanika nije čuo ili nije imao jasnu predodžbu o Radnoj zajednici, što je zapaženo prilikom anketiranja. I konačno to može biti jedan od putova, pogotovo ako su drugi blokirani, ali ne mora biti najbolji, mogli su misliti naši ispitanici.

Zatim dolazi tvrdnja koju ova grupa blago odbacuje: **Pridruženje Jugoslavije EEZ-u ne bi bilo dobro za politički razvoj zemlje, jer evropski višepartijski sistem u višenacionalnoj zemlji ne bi mogao funkcionirati**. Time proevropska orijentacija dobiva i političku dimenziju u indirektnom prihvaćanju višepartijskog sistema i za višenacionalnu Jugoslaviju.

Tu još logično ulaze dva stava koji su doduše dobili granično niske vrijednosti izražene korelacijom:

V9. Sadašnje ekonomske reforme i politički razvoj ubrzo će dovesti do zahtjeva Jugoslavije za ulazak u EEZ;

V7. Priključenje Jugoslavije EEZ-u dovelo bi do bržeg i masovnijeg povratka jugoslavenskih migranata.

Ne samo što nalaze nove pozitivne strane eventualnog uključivanja Jugoslavije u evropsku integraciju, nego su i optimisti glede jugoslavenske proevropske orijentacije. Stoga ovaj tip ispitanika možemo karakterizirati – **optimističkom proevropskom orijentacijom.**

Drugi i treći faktor zbog male pouzdanosti uvjetno analiziramo.

Centralni stav Faktora II ogleda se u izrazitom prihvaćanju tvrdnje: **Sadašnja politička situacija ne daje izgleda da će se Jugoslavija stvarno uključiti u evropske integracijske procese.** Ne radi se, međutim, samo o pesimizmu u odnosu na evropsku perspektivu, nego i opreznosti glede stvarne korisnosti od ulaska u Evropu. To potvrđuje blago prihvaćanje mišljenja da bi **pridruženje Jugoslavije EEZ-u imalo i dobrih i loših strana za ekonomski razvoj zemlje.**

Isti ispitanici umjereno odbacuju stav da je **regionalna suradnja kao što je Radna zajednica »Alpe-Jadran« najbolji put za integraciju Jugoslavije u Evropu.** U gotovo istoj mjeri ne slažu se da će sadašnje ekonomske reforme i politički razvoj **ubrzo dovesti do zahtjeva Jugoslavije za ulazak u EEZ.** Ukratko, možemo reći da drugi faktor profilira svojevrsnu **skeptičnu orijentaciju** u vezi evropske integracije i jugoslavenske perspektive u njoj.

Za treći faktor uočljiv je visok stupanj slaganja s (pesimističkim) stavom da bi **ulazak Jugoslavije u EEZ doveo do masovnog odlaska jugoslavenskih građana u razvijene zemlje Zajednice.** I mi držimo da bi to bio posve izvjestan rezultat, barem u kratkoročnoj perspektivi, integracije u Evropu. Istovremeno ova grupa se ne slaže, u nešto manjoj mjeri, da bi **priključenje EEZ-u dovelo do bržeg i masovnijeg povratka jugoslavenskih migranata.** Upravo nasuprot prvom faktoru ovdje se povezuju negativna očekivanja uz mogući ulazak Jugoslavije u EEZ. To se tiče ne samo ekonomskih nego i politički negativnih efekata integracije. Ovo drugo izraženo je graničnom vrijednošću pozitivne korelacije sa stavom: **Pridruženje Jugoslavije EEZ-u ne bi bilo dobro za politički razvoj zemlje, jer evropski višepartijski sistem u višenacionalnoj zemlji ne bi mogao funkcionirati.**

Ostala je još tvrdnja, umjereno prihvaćena o vjerojatnim dobrim i lošim stranama ulaska u evropsku integraciju. Treba imati u vidu da eksplicitno negativan stav o evropskoj integraciji u ekonomskom smislu nije ni ponuđen u našoj skali.

Zadnju grupu ispitanika očito povezuju **pesimistički**, no teško je reći da li i **pro-tu-evropski** stavovi.

Regresijska analiza

Faktore smo podvrgli regresijskoj analizi uzevši kao predikatore naše nezavisne varijable: spol, dob, godina odlaska u inozemstvo, zemlja rada, radni staž u inozemstvu, radni staž u Jugoslaviji, bračno stanje, sadašnji radni status, obrazovni nivo i općinu porijekla. Od četiri faktora prve ljestvice koje smo naprijed komentirali regresijska analiza pokazala je izvjesne rezultate jedino na prvoj kriterijskoj varijabli (faktoru), dok se u ostalim slučajevima radi o doista marginalnoj indikaciji utjecaja odabranih objektivnih obilježja respondenata na tip njihovih stavova u vezi s društveno-ekonomskom situacijom u domovini i perspektivom integracije u Evropu. To govori o homogenosti ispitanika, barem što se tiče problematike naših ljestvica, ali otvara i pitanje adekvatne postavljenosti nezavisnih varijabli.

Tabela 5 – Regresijska analiza Faktora I

varijabla	parcijal. koef. korel.	signifikantnost
spol	.149	.0148
dob	.015	.8024
god. odlaska	-.157	.0104
zemlja rada	.033	.5963
rad. staž vani	.036	.5583
rad. staž u Jug.	.011	.8598
bračno stanje	.026	.6699
radni status		
tehničar, ing., liječnik	-.015	.8110
predradnik, poslovođa	-.077	.2101
obrtnik	.000	1.0000
službenik	.054	.3794
KV radnik	.067	.2747
inter. kvalifikacija	-.168	.0059
NKV radnik	-.127	.0374
nezaposlen	-.095	.1240
neki drugi	.057	.3508
školska sprema	-.059	.3417
općina	-.249	.0000

Treba još napomenuti da su, ukupno uzevši, objektivna obilježja ispitanika statistički značajno vezana uz dimenziju pesimističkih stavova o situaciji u Jugoslaviji (razina signifikantnosti – 0.003), uz slabu multiplu korelaciju ($R = 0.3581$).

Statistička značajnost razlike, odnosno izvjesna korelacija, dobivena je regresijskom analizom Faktora I za ispitanike različitog općinskog porijekla, migracijskog staža, dobi, spola i radnog statusa. Korelacija od -0.249 upućuje da **pesimiste**, glede društveno ekonomske situacije u Jugoslaviji, češće možemo naći među slunjskim migrantima nego čakovečkim (jer su prvi u upitniku imali redni broj 1, a drugi 2, dok je smjer korelacije negativan). U manjoj mjeri, zatim, pesimističke poglede nadproporcionalno dijele migrantice, te migranti koji su ranije otišli na rad u inozemstvo. Njima se pridružuju radnici s internom kvalifikacijom i bez kvalifikacije (ispitanici su odgovarajuću kategoriju radnog statusa zaokruživali sa **da**, a sve ostale sa **ne**, s time da je odgovor **da** pod rednim brojem 1, što je važno imati na umu zbog smjera korelacije).

Regresija na faktore druge ljestvice čini se da je više opravdala ovu dodatnu analizu. Posebni utjecaj nekih nezavisnih varijabli na stavove o evropskoj integraciji ustanovljen je kod prvog i drugog faktora. Multipli koeficijenti korelacije: Faktor I – 0.4384 i Faktor II – 0.3661.

Relativno najjaču korelacijsku vezu sa dimenzijom prvog faktora ima općina porijekla migranta (parcijalni koeficijent korelacije – 0.321). Pozitivni smjer korelacije usmjeruje nas na zaključak da **optimistički proevropski tip stavova**, u odnosu na evropsku integraciju i perspektivu jugoslavenskog priključenja, češće možemo naći među čakovečkim migrantima. Istom sklopu mišljenja, doduše u manjoj mjeri, skloniji su muški nego ženske, zatim predradnici (parcijalni koeficijent = -0.145), službenici (parc. r

= -0.125), KV radnici (parc. $r = -0.172$) i radnici s internom kvalifikacijom (parc. $r = -0.195$). Kako su, međutim, prve dvije kategorije brojčano malo zastupljene u uzorku, to rezultat ima pravog smisla samo za zadnje dvije.

Skeptike prema jugoslavenskom uključivanju u evropske integracijske procese treba tražiti ponajprije među niže obrazovanima (parc. $r = -0.275$). Njima se pridružuju ispitanici s dužim radnim stažom u domovini (parc. $r = 0.200$), žene (parc. $r = 0.142$). Zanimljiva je i korelacija ovog faktora sa Njemačkom kao zemljom rada nasuprot ostalim imigracijskim zemljama (Razlikovali smo, naime, migrante: u Njemačkoj i 2. u ostalim zemljama, parc. $r = -0.136$).

Zaključak

Možemo zaključiti da su radni migranti iz Čakovca i Slunja vrlo realno ocijenili proturječnu društveno-političku situaciju u domovini krajem 1989. kao i pitanje jugoslavenskog priključenja evropskoj integraciji u EEZ-u. Dobiveni faktori su logični i izražavaju nekoliko mogućih tipova viđenja stanja u zemlji i evropske perspektive, u lepezi određenoj našom konstrukcijom ljestvica.

Ukratko, relativno dominantnu grupu čini trećina ispitanika koji pesimistički gledaju na prilike u zemlji. No gotovo je isto toliko umjerenih optimista (18.6%) i optimista (13.5%), uzetih zajedno. Češće nego svaki četvrti ispitanik imao je u trenutku ispitivanja optimističku proevropsku orijentaciju, 12.8% bili su skeptici, a 11.3% pesimisti, glede jugoslavenske evropske perspektive.

Napomene

1. Istraživanje sam pripremio i proveo u suradnji s grupom suradnika Instituta za migracije i narodnosti koju su sačinjavali: Josip Anić, mr. Jadranka Čačić, dr. Ružica Čičak-Chand, mr. Emil Heršak, Josip Kumpes, mr. Ivan Lajić, Vlatka Marić, dr. Anđelko Milardović, mr. Mirjana Oklobdžija, Sonja Podgorelec.
2. Kompjutorska obrada podataka i metodološka suradnja – mr. Benjamin Čulig.
3. Vidi, M. Mesić »Radni migranti i društveni razvoj – istraživanje u dvjema općinama«, **Migracijske teme**, V/1990, br. 2. Ostali dio izvještaja priprema grupa istraživača i bit će objavljen.
4. Razlika u razvijenosti između Čakovca i Slunja postojala je i prije masovnih vanjskih radnih migracija, no za nas je bilo indikativno da je, usprkos migracijama, Čakovec danas razvijena općina i da je jaz prema Slunju još produbljen. Tako se početkom 60-tih (1963/4) razlika u narodnom dohotku kretala oko 1:6, a 1986. na primjer, više od 1:10.

THE ATTITUDES OF MIGRANTS TOWARDS THE SITUATION IN YUGOSLAVIA AND ITS INTEGRATION INTO EUROPE – FACTOR ANALYSIS

MILAN MESIĆ

Faculty of Philosophy, Zagreb

This is part of a report on the empirical study within the project »External Migrations and Social Development« conducted by the author and a group of associates in the Institute for Migrations and Nationalities. The sample consists of 271 first generation external migrants from two distinctly external-migrational communes in the continental part of Croatia, differing mutually in the degree of development. The survey was conducted there between Christmas and New Year's Day 1989.

The questionnaire consisted of two Likert-type scales of attitude-items. The first referred to the socio-political situation in Yugoslavia, while the second referred to the European integration and the issue of Yugoslavia's integration into an extended European Community. By means of factor analysis 6 factors were extracted from the first scale. The author analysed and defined 3 types of attitudes: the optimistic, the moderately optimistic and the pessimistic type. Regarding the chances of Yugoslavia's integration into Europe, the examinees have then been categorized as belonging to 3 groups of orientations: the optimistic pro-Europeans, the sceptics and the pessimists. Finally, the regression factor analysis was performed with independent variables serving as criteria. A special influence on some of the factors has been established concerning the examinee's origins (the district he comes from), his sex, his work-status and level of education.